

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรม

2.1 แนวความคิดและทฤษฎี

2.1.1 แนวคิดเรื่องการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท

การพึ่งตนเองเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาชนบท เพราะการพึ่งพาตนเองเป็นมโนทัศน์ที่ให้ประชาชนควบคุมสิ่งแวดล้อมตนเอง ในเมื่อการพึ่งพาตนเองในระดับชาติแล้วย่อมมีผลกระทบต่อการพึ่งพาตนเองในระดับชุมชน และในระดับบุคคล เพราะการพึ่งตนเองนั้นเป็นหลักการที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง แม้แต่พุทธภาษิตยังกล่าวไว้ว่า “อตตahi อตตานิโนโถ” ตนเป็นที่พึ่งของตนเองนั้น คือการยึดหลักการพึ่งตนเองเป็นหลัก ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองในวิทยานิพนธ์นี้ได้นำทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท (A Theory of Self – Reliance of Rural Communities) ซึ่งเสนอโดยสัญญา สัญญาวิวัฒน์ โดยมีรายละเอียดสังเขปดังต่อไปนี้

องค์ประกอบของการพึ่งตนเองของชุมชนจะต้องมี 5 องค์ประกอบต่อไปนี้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2539)

1. การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี
2. การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ
3. การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ
4. การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ
5. การพึ่งตนเองได้ทางสังคม

ซึ่งทั้ง 5 ประการสามารถอธิบายให้ละเอียดได้ดังต่อไปนี้

1. การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพเทคโนโลยีโดยไม่จำกัดว่าเป็นของเก่าหรือใหม่ เช่น การบริหาร การจัดการ เทคนิคการผลิต หรือแม้แต่ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Folk Wisdom) การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี จะทำให้ชุมชนสามารถประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการทำนา ทำไร่ หรือบางครั้งอาจรวมถึงการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน การติดต่อค้าขาย หรือแม้แต่การประกอบอาชีพด้านการบริการ ซ่อมแซมเครื่องจักร เครื่องมือ เทคโนโลยีก็จะช่วยได้แล้วยังอาจช่วยในการสื่อสารติดต่อกับภายนอกชุมชนทำให้ได้ข่าวสารที่ดี ทันต่อเหตุการณ์รวมถึงการใช้เทคโนโลยีทางสังคม เช่น การเป็นผู้นำชุมชนที่ดี การรู้จักวางแผนโครงการ การบริหารโครงการ การประชาสัมพันธ์ เป็นต้น การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี จึงย่อมจะส่งผลให้ชุมชนชนบทพึ่งตนเองได้ทางหนึ่ง

2. การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ หมายถึง ความสามารถดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจได้อย่างมั่นคง สมบูรณ์พูนสุข การพึ่งตนเองของชุมชนชนบทต้องการพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพราะการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจจะหมายถึงการที่ประชาชนในชุมชนมีอาชีพเลี้ยงตัวเองได้ มีรายได้พอเพียงสามารถซื้ออาหาร หรือปัจจัย 4 อย่างอื่นได้ แล้วยังอาจหมายถึงการที่ชุมชนจะสามารถซื้อสิ่งของยาแก้ป่วยไข้ ไปหาหมอรักษาไข้ หาเครื่องกีฬามาเล่น ทำให้สุขภาพแข็งแรง ซื้ออุปกรณ์การศึกษามาช่วยตัวเอง และลูกหลาน ในการศึกษาเล่าเรียน ทำให้ฉลาดเฉลียว หรือแม้แต่ช่วยด้านการพึ่งตนเองทางเทคโนโลยีที่กล่าวมาแล้วได้ด้วย การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ จึงช่วยให้ชุมชนพึ่งตนเองได้

3. การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ความสามารถใช้และรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างสมดุล ไม่ให้เสื่อมเสียไปจนหมด การที่ชุมชนจะพึ่งตนเองได้จะต้องสามารถพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ ก็เพราะหากชุมชนปราศจากความช่วยเหลือจากธรรมชาติ ขาดน้ำ ขาดดินที่ดี หรือขาดพืชพันธุ์ไม้ แร่ธาตุสำคัญ ปลูกพืชพันธุ์เศรษฐกิจไม่ขึ้น ไม่ออกงาม ซื้อมาขายของธรรมชาติไม่ได้ตามสมควรแล้ว แม้จะพึ่งตนเองได้ทางอื่นดังกล่ามาแล้ว บางทีก็ไม่สามารถจะพึ่งตนเองได้ เช่น ในบางหมู่บ้าน ในจังหวัดต่าง ๆ ของไทย ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เพราะเหตุผลนี้เป็นสำคัญ เป็นจำนวนไม่น้อย ยิ่งไปกว่านั้น การมีธรรมชาติบางอย่าง เช่น ดิน น้ำ สมบูรณ์เพียงด้านเดียว ก็อาจไม่ช่วยให้ชุมชนชนบทพึ่งตนเองได้เหมือนกัน

4. การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ หมายถึง การมีสภาพจิตใจกล้าแข็งในการเลี้ยงชีพให้เจริญก้าวหน้า ปกครองตนเอง ป้องกันกิเลสตัณหา ความโลภ หลง หรืออยากได้ อยากดีจนเกินความสามารถของตนเอง การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจของคนในชุมชนชนบท จะทำให้ชุมชนชนบทนั้นพึ่งตนเองได้ คนที่พึ่งตนเองได้ทางจิตใจเป็นคนที่เข้มแข็ง ปลงใจและปึกใจ มั่นใจว่าจะช่วยตนเองได้ พึ่งตนเอง และยังเป็นคนที่รู้จักพอ ไม่โลภมากเกินไป ไม่มีความอยากจนจนเกินไป หากมีบุคคลประเภทนี้ยิ่งมากขึ้นเพียงใดย่อมจะยิ่งช่วยทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น ทั้งนี้ นอกจากชุมชนแต่ละชุมชนจะประกอบด้วยบุคคลเหล่านี้แล้ว การที่บุคคลพึ่งตนเองได้ทางจิตใจยังจะเป็นรากฐานของการพึ่งตนเองด้านอื่น ๆ เช่น ทางสังคม ทางเศรษฐกิจ และเทคโนโลยี เป็นต้นด้วย

5. การพึ่งตนเองได้ทางสังคม หมายถึง ความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีความสามารถปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ สู่เป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยกลุ่มของตนเองหรือขอความช่วยเหลือจากภายนอก ภาวะความเป็นปึกแผ่นทางสังคม อันสืบเนื่องมาจากปัจจัยอื่นอีกทอดหนึ่ง เช่น การศึกษา การสื่อสารระหว่างกันดี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ระหว่างกัน รวมทั้งอาจสืบเนื่องมาจากการพึ่งตนเองด้านอื่นที่กล่าวมาแล้ว และการมีผู้นำที่เข้มแข็งย่อมจะทำให้ชุมชนชนบทสามารถพึ่งพาตนเองได้ เพราะการพึ่งตนเองได้ทางสังคมจะช่วยทำให้ชุมชนสามารถดำเนินการใด ๆ ให้บรรลุเป้าหมายด้วยตนเอง หรือสามารถหาความช่วยเหลือจากภายนอกเข้ามาช่วยทำให้ชุมชนช่วยตนเองได้ การพึ่งตนเองได้ทางสังคม เป็นเสมือนจุดสูงสุดของการพึ่งตนเองด้านต่าง ๆ ของชุมชน เพราะในแง่หนึ่งการพึ่งตนเองทางสังคมอาจมองว่าเป็นการรวมการพึ่งตนเองได้ทางอื่น ๆ ทั้งหมด ที่กล่าวมาก่อนหน้า การพึ่งตนเองทางสังคมนั่นเอง

สรุปได้ว่า การที่ชุมชนชนบทใด ๆ จะพึ่งตนเองได้ค่อนข้างสมบูรณ์ ชุมชนชนบทนั้นจะต้องพึ่งตนเองได้ในห้าทางคือ ทางเทคโนโลยี ทางเศรษฐกิจ ทางทรัพยากรธรรมชาติ ทางจิตใจ และทางสังคม นอกจากนั้นยังต้องอาศัยปัจจัยทางด้านผู้นำด้วย ทั้งนี้ การพัฒนาใดก็ตามจำเป็นต้องมีผู้นำทางความคิด ที่จะนำชุมชนให้ยอมรับแนวทางของตนเพื่อพัฒนาชุมชนให้ดำเนินต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ การยอมรับในผู้นำจึงเป็นสิ่งที่ต้องทำการศึกษาในงานวิจัยนี้ด้วยว่า ผู้นำอย่างท่านเจ้าคุณพระธรรมดิลก ปรุทธาน ศพข. สามารถเป็นศูนย์รวมของจิตใจของชาวบ้านได้อย่างไร และการยอมรับของชาวบ้านนั้นก่อผลให้การพัฒนามีความก้าวหน้าไปเช่นไรบ้าง แต่อย่างไรก็ตาม ระดับการพึ่ง

ตนเองของชุมชนจะสูงหรือต่ำ ย่อมขึ้นอยู่กับระดับการพึ่งตนเองได้ด้านต่าง ๆ ดังกล่าวของชุมชนอีกทอดหนึ่งด้วย ซึ่งแท้ที่จริงแล้วการพึ่งตนเองในสังคมไทยนั้น อาจกล่าวได้ว่า เป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานของคนไทย โดยเฉพาะชาวชนบทไทยมาตั้งแต่ดั้งเดิมแล้ว เพราะว่าสังคมไทยนั้นเป็นสังคมเกษตรกรรม ในการทำนาในอดีตก็มีการลงแขกช่วยกันทำงาน ในการทำบุญ จะมีการช่วยเหลือกัน เพื่อเอาแรงกันไว้และในสังคมชนบทที่ห่างไกลก็เคยมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของแทนตัวเงินมาแล้ว ฯลฯ ในกระบวนการดังกล่าวก็ถือว่าเป็นวิถีแห่งการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งนำไปสู่การพึ่งตนเองในระดับหนึ่งมาแต่อดีต

ในขณะที่แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองในศาสนาพุทธ ก็มีหลักคำสอนหลาย ๆ ประการที่ตั้งอยู่บนหลักเหตุผล เพื่อชี้ให้เห็นว่าการกระทำใดของสรรพสัตว์และธรรมชาติล้วนแล้วแต่มีที่มา และเป็นผลของการกระทำนั้น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่นเดียวกับหลักคำสอนซึ่งสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาที่เน้นที่การเป็นที่พึ่งแห่งตน ซึ่งเป็นการนำหลักคำสอนมาใช้โดยตรงไปตรงมา และกำลังเป็นที่ยอมรับกันมาช้านานแล้ว

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงบรรยายพิเศษในเรื่อง "พุทธธรรมกับการพัฒนาชนบท" ว่า ในการพัฒนาคนตามหลักพระพุทธศาสนา จะต้องพัฒนาให้ครบทั้ง 3 ด้าน คือ การพัฒนาทางกาย การพัฒนาทางจิตใจ และการพัฒนาทางปัญญา

การพัฒนาทางกาย ได้แก่ การฝึกฝนอบรมตนเองให้มีพฤติกรรมสอดคล้องหรือเป็นไปตามกฎ ระเบียบ และศีลธรรมอันดีงามของสังคม อันเป็นเรื่องของศีล

การพัฒนาทางจิตใจ ได้แก่ การฝึกอบรมจิตใจให้ยึดมั่นในคุณธรรมจนจิตใจมีความมั่นคงแน่วแน่อยู่ในธรรมอันเป็นเรื่องของสมาธิ

การพัฒนาทางปัญญา ได้แก่ การศึกษาไตร่ตรองจนเกิดปัญญาความรู้ในเรื่องบาปบุญ คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มีความเห็นที่ถูกต้องอยู่ในทำนองคลองธรรม อันเป็นเรื่องของปัญญา

การพัฒนาคนทั้ง 3 ด้าน คือ พัฒนาทางกาย การพัฒนาทางจิต และการพัฒนาทางปัญญา เป็นการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือจะเรียกให้เข้ากับสมัยใหม่ว่าหลักไตรพัฒนา ก็ได้

มหาตมะคานธี ได้กล่าวว่า "โลกเรานี้มีทรัพยากรเพียงพอสำหรับสนองความต้องการมนุษย์ แต่มีไม่เพียงพอสำหรับความโลภของมนุษย์"

เศรษฐศาสตร์ที่เน้นเรื่อง "ยิ่งมาก ยิ่งดี" (The economics of more and more) จะต้องเปลี่ยนแปลงเป็นเศรษฐศาสตร์ของความ "พอดี" (The economics of enough) ซึ่งตรงกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาในเรื่องมัตตัญญูตา คือ ความเป็นผู้จักประมาณ คือ ความพอเหมาะพอดี

พระพุทธเจ้าตรัสสอนข้อปฏิบัติสำคัญที่จะทำให้เกิดผล คือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทำให้มีทรัพย์สินเงินทอง พึ่งตนเองได้ เรียกว่าธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือธรรมที่เป็นไปเพื่อปฏิภุมมิกัตถะมีสี่ข้อด้วยกันซึ่งเราได้ยินกันบ่อย ๆ

1. อุฏฐานสัมปทาน ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองพิจารณาหาวิธีการที่แยบคายในการทำงาน มีความริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักคิด รู้จักทำ รู้จักดำเนินการด้วยเศรษฐกิจ ทำการงานประกอบอาชีพให้ได้ผลดี

2. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาสามารถปกป้องคุ้มครองรักษาทรัพย์สินที่หามาได้ ไม่ให้สูญหายพินาศไปด้วยภัยต่าง ๆ

กล่าวโดยสรุป ในขณะที่แนวคิดเรื่องการพัฒนาแบบพึ่งตนเองที่เน้นในทางโลก ซึ่งมีเงื่อนไขต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้ว กับแนวคิดอย่างง่ายเกี่ยวกับการพัฒนาแบบพุทธศาสนา ที่มีหลักธรรมหลายประการส่งเสริมการพัฒนาแบบพึ่งตนเองเป็นพื้นฐานอยู่แล้วนั้น ทั้งสองแนวคิดสามารถเดินทางร่วมกันได้ ทั้งนี้อาจเกิดจากกระแสแนวคิดทั้งสองมุ่งไปสู่ความพอดีของการพัฒนา ไม่เน้นความเป็นวัตถุนิยมตามแนวทางการพัฒนาเดิม ความพอดีนี้เอง ที่เป็นส่วนสำคัญให้นักพัฒนารุ่นใหม่ ทั้งในตะวันตกและตะวันออกเริ่มเข้าใจถึงเนื้อหาที่แท้จริงของการพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ บนโลกมนุษย์ นั่นหมายถึงการยอมรับถึงความผิดพลาดที่ผ่านมาของการพัฒนาที่เน้นความเป็นวัตถุนิยม

เกินไป จนมองข้ามสาระที่แท้จริงของชีวิตเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเองจนหมดสิ้น ดังนั้น เมื่อนักพัฒนาผู้
เข้าใจในมูลเหตุ แห่งปัญหาแล้ว ก็ควรที่จะเริ่มต้นการพัฒนาที่ไม่เบียดเบียนกันอีก ตามหลักกรรม
ทางพุทธศาสนาต่อไป

2.1.2 แนวคิดเรื่องการยอมรับผู้นำของท้องถิ่น

ผู้นำท้องถิ่นในที่นี้ไม่ได้หมายถึงผู้นำที่เป็นทางการในชุมชน แต่เป็นผู้นำที่เข้าไป
พัฒนาชุมชนโดยองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งผู้นำเหล่านี้มีความสำคัญยิ่งในการประสานสิ่งจำเป็นหรือ
ทรัพยากรในการพัฒนาเพื่อใช้พัฒนาชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ การที่ชุมชนจะได้รับผลประโยชน์
จากการพัฒนามากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยเรื่องการยอมรับความสามารถในการพัฒนาของผู้
นำจากชุมชนด้วย ซึ่งผู้นำการพัฒนาชนบทที่ประสบผลสำเร็จได้โดยเป็นที่ยอมรับอาจมีปัจจัย
สนับสนุนซึ่ง สัมพันธ์ เดชะอธิกะ และคณะได้เสนอไว้ใน ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น
(2537) ต่อไปนี้

1. ความรู้ความสามารถพิเศษของผู้นำ

ความรู้ความสามารถของผู้นำเป็นสิ่งสำคัญแรกสุดที่จะสร้างการยอมรับจาก
ประชาชนว่าสิ่งเหล่านั้นสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างแท้จริงและเป็นรูปธรรม ความสามารถ
พิเศษหรืออาจเรียกว่า ความถนัด นั้นจะต้องสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาด้วย มิฉะนั้นแล้วความ
รู้ความสามารถดังกล่าวอาจไม่สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนได้เลย

2. ความมุ่งมั่นจริงจังและการทำงานด้วยความเสียสละของผู้นำ

การทุ่มเททั้งแรงกายและแรงใจของผู้นำให้ประจักษ์แก่สายตาของสมาชิกเป็น
ส่วนสำคัญในการเอาชนะในสมาชิกชุมชนที่ยังลังเลที่จะให้ความร่วมมือพัฒนาชุมชนของตน ผู้นำ
ต้องแสดงความจริงใจต่อการแก้ปัญหา ไม่แสดงความหมกหมองหรือบ่ายเบี่ยงต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่ง
จะทำให้แรงผลักดันต่อชุมชนต้องลดลงตามไปด้วย แบบอย่างการเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อ
สังคมจึงเป็นหนทางหนึ่งที่จะพัฒนาจิตใจของคนในสังคมให้กล้าเผชิญหน้ากับสิ่งท้าทายมากกว่า
การรอความช่วยเหลือหรือปิดความรับผิดชอบไปให้ผู้อื่น

3. ความเหมาะสมสอดคล้องของกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

การแก้ปัญหาของชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์ที่สามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดผลอย่างแท้จริง ที่ผ่านมามีการขาดการไม่ได้คำนึงถึงความเหมาะสมและความหลากหลายของปัญหาในชุมชน ทำให้แผนงานพัฒนาส่วนใหญ่ยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร ต่อเมื่อองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งมีขอบเขตรับผิดชอบที่เล็กลงแต่สามารถให้เวลาศึกษาปัญหาชุมชนได้ใกล้ชิดกว่าภาคราชการ จึงสามารถใช้อยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เห็นผลได้มากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การริเริ่มโครงการโดยผู้นำที่เข้าใจปัญหาอย่างแท้จริง ทำให้กิจกรรมที่ถูกพัฒนาขึ้นมาโดยภาคเอกชนนั้นสามารถดำเนินต่อไปได้อย่างเหมาะสมกับปัญหาและสถานการณ์

4. การยอมรับของบุคคลภายนอก

มีหลายกรณีที่พบว่าผู้นำที่เป็นที่ยอมรับจากพื้นที่หนึ่ง จะได้รับการร้องขอให้เข้าไปช่วยแก้ปัญหาของชุมชนพื้นที่อื่น ๆ ด้วย อันเนื่องจากการใช้อยุทธศาสตร์ที่ยอมรับได้และปรากฏผลตามที่ได้คาดหวังไว้แม้เพียงบางส่วน การแพร่กระจายการยอมรับนี้เป็นผลให้ชุมชนอื่นเริ่มละทิ้งแนวทางการพัฒนาที่ไม่เกิดผลของภาคราชการในทางหนึ่งด้วย

5. บุคลิกภาพของผู้นำ

ความโดดเด่นอันหนึ่งคือบุคลิกภาพของผู้นำเองที่ชุมชนมีความศรัทธาต่อแนวคิด หากเป็นผู้มีจิตใจงดงาม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ยอมรับฟังความคิดของผู้อื่น หรือมีความเลื่อมใสในระบบประชาธิปไตย เหล่านี้ก็จะถูกสะท้อนออกมาในผลงานที่ปรากฏจากการพัฒนา ตรงกันข้ามหากผู้นำมีบุคลิกภาพที่ไม่น่าไว้วางใจ ตัดสินใจโดยไม่รับฟังความคิดเห็นจากสมาชิก มีความประพฤติผิดศีลธรรม เช่น ดิดสุรา ชอบเล่นการพนัน หรือนิยมสิ่งอบายมุขต่าง ๆ แล้ว ก็ยากที่จะได้รับการยอมรับนับถือจากชุมชนอย่างแท้จริง

6. ภูมิหลังและสถานภาพของผู้นำ (ผู้วิจัย)

ผู้นำอาจมีภูมิหลังและสถานภาพทางสังคมแตกต่างกัน การได้รับการขัดเกลาทางสังคมที่ดีของผู้นำ จะทำให้มีความคิดและความมุ่งมั่นในการดำเนินชีวิตของตนไปในทางที่ดีด้วย ดังนั้น หากผู้นำต้องประสบปัญหาใดก็ตาม ก็อาจแก้ไขปัญหานั้นได้ด้วยเจตคติที่ดีต่อการแก้ปัญหา นอกจากนั้น สถานภาพของผู้นำ อันได้แก่อาชีพ หรือคุณสมบัติอื่น ๆ ย่อมมีส่วนที่ชุมชนจะยอมรับแนวคิดการพัฒนาของผู้นำด้วยเช่นกัน

จะเห็นว่าในการพัฒนาชนบทนั้น การมีผู้นำเป็นสิ่งจำเป็นยิ่ง เพราะทิศทางการพัฒนาเป็นสิ่งสำคัญว่าการพัฒนาจะตรงตามวัตถุประสงค์ได้จริงหรือไม่ หากผู้นำมีคุณสมบัติที่ดีแต่ขาดการยอมรับอันเนื่องจากขาดปัจจัยข้างต้นแล้ว ชุมชนก็อาจไม่ให้ความร่วมมือในการพัฒนาตามแนวทางที่ผู้นำได้คาดหวังไว้

2.1.3 แนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจบารมี (Charisma)

การทำงานพัฒนาหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนอาจต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่า บารมี เป็นเครื่องมือช่วยให้งานพัฒนาสำเร็จลงได้ด้วยดี ซึ่งบารมีตามหลักพุทธศาสนานำมาถึงความจบถ้วน ภาวะที่ยอดยิ่ง สุดยอด เต็มเปี่ยม หมายถึง คุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยอดเยี่ยมของ พระโพธิสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นพระมหาโพธิสัตว์ (ท่านผู้มุ่งต่อการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า) ปัจเจกโพธิสัตว์ (ท่านผู้มุ่งต่อการตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า) หรือสาวกโพธิสัตว์ (ท่านผู้มุ่งต่อการตรัสรู้เป็นพระอรหันต์สาวก) ก็ตาม แต่โดยทั่วไปจะหมายถึงมหาโพธิสัตว์คือท่านผู้มุ่งต่อการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

คุณความดีที่บำเพ็ญตามความหมายนี้มี 10 อย่าง เรียกว่า ทศบารมี คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ (การออกบวช, ปลีกตัวปลีกใจจากกาม) ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน (ความตั้งใจมุ่งมั่น ความเด็ดเดี่ยวแน่วแน่ต่อจุดหมาย) เมตตา และอุเบกขา (ความวางตัววางใจสม่ำเสมอ เที่ยงตรง ไม่หวั่นไหว หรือเอนเอียง)

การบำเพ็ญบารมี เป็นการปฏิบัติที่จะต้องก้าวหน้าสูงขึ้นไป ๆ ในการทำความดีเหล่านั้น ไม่เฉพาะให้ครบทั้ง 10 ข้อเท่านั้น แต่แม้ในแต่ละข้อก็ต้องปฏิบัติอย่างยดยั้งจนถึงจุดที่สมบูรณ์

การบำเพ็ญบารมีทั้ง 10 ข้อนั้น มีลักษณะร่วมกันที่เป็นแกนกลาง คือ การเสียสละหรือสละตนเองได้ทุกอย่าง เพื่อทำความดีนั้นให้สำเร็จ พร้อมกับที่ทำความดีนั้น ๆ เพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นอย่างชนิดมีจิตใจกว้างขวาง มุ่งเพื่อความสุขของทั้งโลกหรือสรรพสัตว์ โดยไม่หวังผลตอบแทน

การเสียสละทำความดีเพื่อความสุขของผู้อื่นที่ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไปนั้น เป็นการฝึกหรือสร้างความเข้าใจของจิตใจ ให้ตนเองมีคุณความดี คือบารมีเหล่านั้นแก่กล้า จนกว่าจะเกิดปัญญาสูงสุดที่เรียกว่าโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งจะสามารถช่วยให้สรรพสัตว์บรรลุนิพพานหลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวงเข้าถึงวิสุทธิ สันติ และอิสรภาพที่แท้จริง สูงกว่าเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ที่ช่วยให้ผู้อื่นบรรลุนิพพานเพียงแคโลกียหรือโลกียสมบัติ

1. ทานบารมี
2. ศีลบารมี
3. เนกขัมมะบารมี
4. ปัญญาบารมี
5. วิริยบารมี
6. ขันติบารมี
7. สัจจะบารมี
8. อริยฐานบารมี
9. เมตตาบารมี ด้วยบุคคลอื่น
10. อุเบกขาบารมี

ทานบารมี เป็นบารมีต้น ที่องค์สมเด็จพระทศพลบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าบอก
ว่า ถ้าเรายังไม่ไปนิพพาน จะเกิดเป็นมนุษย์ก็ยังได้ จะเกิดเป็นเทวดาก็ได้ จะเกิดเป็นพรหมก็ได้ หรือ
จะไปนิพพานก็ได้ การให้ทานบรรดาทานพุทธบริษัทเป็นปัจจัยใน กามาวจรสวรรค์ องค์สมเด็จพระ
พิชิตมารกล่าวว่า การให้ทานนี้จัดเป็น 3 ระดับ คือ

1. ทาสทาน เวลาที่เราจะให้ทาน เราก็ให้ของเลวกว่าของที่เรากินเราใช้
2. สหายทาน เวลาที่เราให้เราก็ให้ของเสมอกับที่เรากินเราใช้
3. สามีทาน เวลาที่เราจะให้เราให้ของดีกว่าที่เรากินเราใช้

ทั้ง 3 ลักษณะเป็นเครื่องวัดกำลังใจของชาวพุทธ ซึ่งการให้ทานจะต้องให้เพื่อการ
สงเคราะห์อย่างเดียว ไม่ใช่เพื่อหวังผลตอบแทน แต่ทานที่มีความสำคัญยิ่งไปกว่านี้อีกทานหนึ่ง คือ
ทานที่ไม่ต้องลงทุน ได้แก่ อภัยทาน ซึ่งมีความสำคัญมากแต่ต้องมีวัตถุประกอบด้วยเหมือนกัน แม้
ว่าต้องมีวัตถุทาน แต่กำลังใจในการให้อภัยก็ควรจะมีด้วย ยกเว้นเสียแต่ว่าจะเป็นทานที่มีกำลังใจสูงส่ง
และไม่ต้องลงทุน

เนกขัมมบารมี คือการถือบวชซึ่งในขั้นต้นโดยตัตถนิวรรณ์ 5 ประการคือ

1. ความรัก ด้วยอำนาจกามารมณ์
2. ความโกรธ
3. ความง่วง
4. อารมณ์จิตฟุ้งซ่าน
5. ความสงสัย

ปัญญาบารมี อาจพิจารณาได้ว่าแต่ละคนที่จะให้ทานได้ ต้องอาศัยเป็นคนมีปัญญา
เอาปัญญาเข้าไปพิจารณา นั่นก็คือ หากการให้ทานเป็นการสงเคราะห์ เป็นการผูกมิตรทำจิตใจให้มี

ความเป็นสุข ถ้ามีเพื่อนมาก มีคนเป็นที่รักมาก ก็ทำให้จิตใจเป็นสุข เพราะมีอันตรายน้อย กล่าวคือสามารถช่วยป้องกันอันตรายได้

การให้ทานต้องมีเมตตาบารมีเป็นเครื่องนำทาง ซึ่งถ้าขาดเมตตาบารมีแล้ว การให้ทานจะมีผลไม่ได้

อีกบารมีหนึ่ง คือ วิริยบารมี คำว่า วิริยะ แปลว่า ความเพียร ซึ่งคนที่จะให้ทานในระยะแรก ๆ ที่มีบารมียังไม่มาก หากไม่มีความเพียรเพื่อใช้ในการตัด มัจฉริยะ ความตระหนี่ หรือความขี้เหนียว ความหวงแหนในทรัพย์สินของตน ก็ไม่อาจให้ทานได้ ดังนั้น การให้ทานจึงต้องใช้ความเพียร

สัจจบารมี เมื่อจะให้ทาน ก็ต้องทำกิจกรรมการงานให้ทั้งหมดสิ้น เพื่อจะรวบรวมทรัพย์สินไปบริจาคทาน ซึ่งจะตั้งความหวังเพื่อหวังพระนิพพาน เพื่อหวังสวรรค์ เพื่อหวังพรหม เพื่อหวังความเป็นมนุษย์ที่ร่ำรวย ก็จะต้องให้ทานให้ได้ โดยไม่ยอมเสียสัจจะความจริงใจ

อธิษฐานบารมี เกิดขึ้นเมื่อตั้งใจไว้ว่าจะต้องให้ทานเพื่อเป็นการทำลายความโลภให้หมดไปจากใจ คือจะให้ทานเพื่อความเป็นอยู่ที่เป็นสุขในชาติปัจจุบัน หรือจะให้ทานเพื่อความปรารถนา ผลของทานนี้นั้นสามารถจะส่งผลให้ไปสวรรค์ได้

ซึ่งคุณธรรมในการอธิษฐานมี 3 ประการ คือ

1. เกิดเป็นมนุษย์ที่มีความร่ำรวย
2. เกิดเป็นเทวดา
3. เข้าพระนิพพาน

เมื่อตั้งจิตอธิษฐานไว้แล้วก็ต้องตั้งมั่นในการอธิษฐานเดิมของตนเองอย่างแน่วแน่ แต่ถ้าไม่มีกำลังใจ เนื่องจากมีความโลเล ไม่ตั้งจิตใจไว้อย่างมั่นคง ผลของทานมันก็จะกลายเป็นศรัทธาแบบชั่วคราวช่วยยาม

อุเบกขาบารมี จะสนับสนุนการตั้งใจให้แน่วแน่มิโลเล เช่น เงินเรามีอยู่ 500 บาท เราให้ทานไปเสีย 20 บาท มันเหลือ 480 บาท แต่หากมีกิจที่จะต้องกระทำเกิดขึ้นโดยไม่ได้คาดคิดไว้ มีความจำเป็นจะต้องใช้เงินสัก 500 บาท เหตุนี้ก็ไม่ทำให้เกิดความวิตกหวั่นไหวแต่อย่างใด เป็นต้น

กล่าวอย่างสรุปเกี่ยวกับบารมีที่มีมากถึง 10 อย่างนั้น อาจจัดรวมเข้าด้วยกันครอบคลุมข้ออื่นทั้งหมดได้เพียง 2 ประการ คือ

1. กรุณา เห็นแก่ผู้อื่น มุ่งจะบำบัติทุกข์ นำสุขมาให้แก่สรรพสัตว์
2. ปัญญา ฝึกตนยิ่งขึ้นไป ด้วยเฝ้ารู้ตลอดเวลา ให้มีปัญญารู้แจ้งธรรม มองเห็นถูกต้องว่า อะไรเป็นประโยชน์ อะไรไม่เป็นประโยชน์แท้จริง แก่สรรพสัตว์ที่ตนจะทำประโยชน์ให้

ความกรุณาส่งผลให้ปฏิบัติต่อคน สัตว์ หรือสรรพชีวิต อย่างได้ผลดีที่สุด มุ่งจะช่วยปวงสัตว์ จึงทำให้ชวนขวายบำเพ็ญความดีที่เป็นบารมีข้ออื่น ๆ และความมีปัญญาส่งผลให้ปฏิบัติต่อธรรมชาติทั้งปวงทั้งหลายอย่างถูกต้องสมบูรณ์ ทำให้ทั้งกรุณาและบารมีอื่น ๆ ที่บำเพ็ญนั้นดำเนินไปถูกทางและสำเร็จผล

เมื่อมองในแง่ของบุญ จะเห็นว่าปัญญาเป็นบุญพิเศษที่ต้องบำเพ็ญไปพร้อมกับบุญอื่น และเป็นจุดหมายที่จะสะสมให้แก่กล้าจนเป็นโพธิญาณ บารมีทุกอย่างจึงมีการบำเพ็ญอย่างยวดยิ่งสูงขึ้นเรื่อย ๆ รวม 3 ขั้น ซึ่งจะต้องทำให้ครบ คือ

1. บารมี (บารมีระดับสามัญ เช่น ทานบารมี ได้แก่ ให้ทรัพย์สินเงินทอง สละของนอกกาย)
2. อุปบารมี (บารมีระดับรองหรือจะสูงที่สุด เช่น ทานอุปบารมี ได้แก่ สละอวัยวะเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น)
3. ปรมัตถบารมี (บารมีระดับสูงสุด เช่น ทานปรมัตถบารมี ได้แก่ สละชีวิตของตนเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น)

บารมีไม่ใช่อำนาจดลบันดาลที่จะไปร้องขอจากใคร แต่เป็นคุณความดีที่จะต้องทำ เป็นเรื่องของความเข้มแข็งและเสียสละ ไม่ใช่ความอ่อนแอและการที่จะรอรับเอา หากจะหวังอำนาจบันดาลผล ก็มีใช่คอยหวังจากฤทธิ์ปาฏิหาริย์ภายนอก แต่พึงให้ผลเกิดขึ้นจากบารมีที่ตนเองทำโดยไม่ต้องหวัง ถ้าคนไทยเป็นนักขอบารมีทั่วไป จะไม่มีใครทำ หรือบำเพ็ญบารมี และเมื่อئั้นก็จะมีแต่ความอ่อนแอและหายนะรออยู่ข้างหน้า เช่น การบริจาศทรัพย์สร้างพระนั้น จะต้องยอมรับความจริงว่า ไม่ใช่เป็นการสร้างบารมี แต่เป็นการทำบุญประเภท "บูชา" ซึ่งก็เป็นการทำความดีอย่างหนึ่ง แต่ก็ควรทำด้วยความเข้าใจที่ถูกต้องให้ตรงกับสถานะของบุญนั้น จะได้เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ซึ่งจะพาเดินหน้าในบุญที่สูงขึ้นไป

เมื่อบำเพ็ญบารมีได้อย่างครบถ้วนแล้วก็จะเกิดอำนาจอย่างหนึ่ง คือ อำนาจเชิงบารมีขึ้น อำนาจเชิงบารมีเป็นอำนาจเย็น มิใช่อำนาจร้อน คือ ไม่ใช่อิทธิพลนั่นเอง

สำหรับแนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจเชิงบารมีในทางรัฐศาสตร์กลับเป็นสาระที่ทางศาสนาเรียกว่าเรื่องทางโลก ซึ่งหมายถึงกรอบการใช้อำนาจที่มนุษย์มีอยู่ในรูปแบบของสิทธิและหน้าที่ของประชากรโลกที่แสดงบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไปตามฐานะทางสังคม ในทางการเมืองเห็นว่าการเมืองจะต้องมีอำนาจอย่างพอเพียงเพื่อบริหารกิจการของรัฐให้สำเร็จลุล่วงตามนโยบายของผู้นำ โดยพิจารณารูปแบบการใช้อำนาจจากรูปแบบการปกครองในระบบต่าง ๆ เช่น ราชาธิปไตย อภิชนาธิปไตย ประชาธิปไตย หรือแม้แต่สังคมนิยม ซึ่งแต่ละแนวทางต่างต้องการให้ได้มาซึ่งอำนาจที่จะควบคุมกลไกของรัฐทั้งสิ้น

อำนาจเชิงบารมีทางการเมืองแสดงออกมาได้ก็ด้วยทิศทางที่ผู้มีอำนาจจะใช้กับใคร เช่น ให้อำนาจที่มีอยู่ไปใช้กับประชาชนก็จะเป็นการแสดงออกถึงอำนาจเชิงบารมีของผู้นำ ซึ่งต้องทำความเข้าใจให้ได้ก่อนว่าอำนาจเชิงบารมีในทางศาสนากับรัฐศาสตร์แตกต่างกันตรงที่การมีทิศทางอำนาจเชิงบารมีในทางศาสนาไม่มีทิศทางให้เห็นว่าบุคคลนั้นกำลังใช้กับใคร แต่รับรู้ได้ว่าอำนาจเชิงบารมีนั้นมีอยู่และปฏิเสธไม่ได้ เช่น ทุกคนย่อมทราบดีว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีบารมีอย่างสูงยิ่ง ประชาชนทั่วทุกอาณาเขตแผ่นดินไทยรับรู้และยอมรับอำนาจตรงนี้ แต่ไม่อาจชี้ชัดได้ว่าอำนาจนั้นกระทำต่อใครหรือมุ่งไปสู่ใคร แต่อำนาจเชิงบารมีในทางรัฐศาสตร์กลับมีทิศทางที่แน่ชัดว่า

ใครกระทำต่อใคร เช่น ประชาชนมีอำนาจอธิปไตยที่จะคัดเลือกตัวแทนของตนในการบริหารรัฐบาล ซึ่งจะเห็นว่าอำนาจอย่างหลังนี้มีทิศทางมีเป้าหมายซึ่งอาจเกิดจากความชอบธรรมทางกฎหมายหรือปัจจัยใดก็ได้แล้วแต่ ซึ่งตัวผู้นำรัฐเองอาจไม่มีอำนาจเชิงบารมีอย่างแท้จริงเลยก็เป็นได้ เช่น รัฐบาลสมัยนายอานันท์ ปันยารชุน ที่มีคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) เป็นคณะกรรมการดำเนินการควบคุมรัฐบาลที่แท้จริง นั้นหมายถึงอำนาจรัฐมิได้เป็นของนายกรัฐมนตรีแต่ประการใด ตรงกันข้าม ในพรรคประชาธิปัตย์ที่มีนายชวน หลีกภัย เป็นหัวหน้า ซึ่งอำนาจในการดำเนินการจัดการพรรคหัวหน้าพรรคไม่มีความชัดเจนและเด็ดขาด แต่นายชวน หลีกภัยกลับมีอำนาจบางอย่างที่ดึงดูดใจประชาชนมากกว่าสมาชิกพรรคคนอื่น ๆ ซึ่งอำนาจตรงนั้นมิได้เกี่ยวข้องกับตำแหน่งหัวหน้าพรรคเลย แต่ยังสามารถเข้าใจได้ว่านายชวน หลีกภัย ใช้อำนาจตรงนั้นไปในทิศทางใด คือ ใช้กับเพื่อนร่วมพรรค ประชาชน หรือแม้แต่ครอบครัว นั้นกำลังหมายถึงการใช้อำนาจที่ตนมีอยู่นี้เป็นจุดเด่นของตนเองในทางการเมือง ซึ่งอาจแสดงออกได้โดยการหาเสียง การแสดงออกทางสิทธิและหน้าที่ในทางการเมืองในแง่มุมต่าง ๆ เป็นต้น

แต่หากย้อนกลับมาที่แง่มุมของศาสนา จะเห็นว่าพระสงฆ์บางรูปมิได้มีตำแหน่งในทางศาสนาใด ๆ เลย แต่กลับมีบิณฑุกุศลศรัทธาจำนวนมากที่ให้ความเคารพนับถือ เช่น หลวงปู่แหวน ที่เปี่ยมไปด้วยบารมีที่เป็นพลังอันพิเศษที่ปฏิเสธไม่ได้ พลังศรัทธามุ่งไปสู่ความเป็นปัจเจกของหลวงปู่แหวนเอง ซึ่งพลังอำนาจดังกล่าวก็มิได้มุ่งหมายไปที่ผู้ใด แต่ยังคงมีอยู่อย่างนั้นตลอดไป นั้นหมายถึงอำนาจอันบริสุทธิ์ที่มิได้มุ่งหวังสิ่งใดนอกไปจากการปฏิบัติอันแน่วแน่ในพระศาสนา โดยผลจากการบำเพ็ญบารมีที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นกลับมีจุดมุ่งหมายในตัวเอง ซึ่งต้องค้นพบด้วยตนเอง ด้วยการปฏิบัติเอง จึงจะสามารถรับรู้และเข้าใจถึงอำนาจเชิงบารมีว่ามีสภาวะอย่างไร

ดังนั้น จากที่กล่าวมาซึ่งเป็นแง่มุมเกี่ยวกับอำนาจเชิงบารมี ซึ่งอาจเห็นถึงความแตกต่างระหว่างนายชวน หลีกภัย กับหลวงปู่แหวน ที่เป็นแง่มุมของการเกิดขึ้นของอำนาจดังกล่าวว่าเป็นผลจากการบำเพ็ญเพียรในเชิงนามธรรมเสียเป็นส่วนใหญ่ อำนาจเช่นนี้มีใช่จะมีแต่โลกมนุษย์ ปัจจุบันกาลของเราเท่านั้น แต่กลับต้องอาศัยการสะสมมาแต่อดีตชาติมาแล้ว และไม่มีทิศทางเหมือนอย่างอำนาจเชิงบารมีในทางรัฐศาสตร์ที่มีทิศทางกระทำต่อใคร แต่จะไม่ขอกล่าวถึงมุมมองนี้ ด้วย

เหตุที่อำนาจเชิงบารมีเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้ด้วยตัวของมนุษย์เอง จึงทำให้ผลของการสะสมบารมีบังเกิดขึ้นในที่สุด ซึ่งผู้นำเองก็ย่อมมีความภาคภูมิใจต่ออำนาจที่ตนมีอยู่

2.1.4 แนวคิดเรื่องทรัพยากรอำนาจของชุมชน (Power Resource)

งานพัฒนาชนบทของ ศพช. ที่ยังคงดำเนินต่อเนื่องมาจนถึงขณะนี้ และสามารถได้รับการยอมรับจากประชาชนนั้น อาจเป็นผลมาจากรูปแบบอำนาจที่แตกต่างกันของผู้ใช้ ในหน่วยงานราชการที่ส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปพัฒนาและสนับสนุนให้ชุมชนมีขีดความสามารถในการพัฒนาตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดตั้งองค์กรของตนเองนั้น รัฐอาจแสดงบทบาทที่เข้มงวดหรือยึดติดอยู่กับระเบียบราชการเป็นหลัก การให้ความช่วยเหลือเสมือนเป็นการบังคับให้ปฏิบัติตาม ประชาชนยังไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริง ทั้งที่เป็นเจ้าของปัญหาและเจ้าของพื้นที่ซึ่งใกล้ชิดกับปัญหา มากกว่า ซึ่งแท้จริงแล้วก็คือประชาชนไม่มีอำนาจพอที่จะคงจุดยืนของตนเองได้ ตรงกันข้าม หลังจากที่ได้ยื่นมือเข้าช่วยเหลือ ประชาชนจึงเกิดการเปรียบเทียบถึงวิธีการใช้อำนาจของนักพัฒนาทั้งสองส่วนที่ให้ความสำคัญแก่ประชาชนแตกต่างกัน ดังนั้น อำนาจส่วนหนึ่งที่รอการใช้ของประชาชนจึงเริ่มถูกใช้ไปในการพัฒนาชุมชนของตนแทนการครอบงำโดยรัฐ

ทรัพยากรอำนาจ (Power Resource) คือ สิ่งใด ๆ ที่ปัจเจกอาจนำมาใช้เพื่อให้เกิดอำนาจขึ้น ซึ่งมีหลายประเภท เช่น

1. การเป็นเจ้าของ เช่น สิ่งของต่าง ๆ สถานที่ ความรู้ ความชำนาญ หรือบุคลิก
ลักษณะที่ดี
2. การได้ดำรงตำแหน่งสำคัญในองค์กร เช่น ในกระทรวง สมาคม องค์กร เป็นต้น
3. การมีผู้มีอำนาจมอบให้ เช่น ได้รับเลือกตั้ง แต่งตั้ง การได้รับมอบหมายหน้าที่
 เป็นต้น
4. การเป็นเจ้าขององค์กร เช่น บริษัท โรงงาน มูลนิธิ เป็นต้น (สัญญา สัญญา
วิวัฒน์, 2527)

ทรัพยากรอำนาจในชุมชนชนบท ซึ่งเดิมรัฐเป็นผู้ใช้อำนาจทั้งหมดนั้น เป็นการครอบงำชุมชนและปิดกั้นเสรีภาพของประชาชนมากเกินไป แต่เมื่อองค์กรเอกชนได้เพิ่มบทบาทของตนมากขึ้น การปะทะกันของอำนาจจึงเกิดขึ้น สิ่งใหม่ ๆ ในชุมชนที่องค์กรเอกชนได้สร้างหรือปรับปรุงขึ้นย่อมเป็นสิทธิอันชอบธรรมของชุมชน การมีทรัพยากรอำนาจมากขึ้นนี้เองที่ทำให้ประชาชนเริ่มเกิดความหวงแหนและให้ความสำคัญต่อสิ่งที่ตนมีอยู่ อันได้แก่ ทรัพยากร ประเพณี วัฒนธรรม องค์กรของตนเอง ระบบการผลิตแบบยังชีพ และภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่ ซึ่งทั้งหมดเป็นส่วนสำคัญในการสร้างอำนาจให้กับชุมชน

ทรัพยากรอำนาจของชุมชนได้ถูกฟื้นฟูขึ้นพร้อม ๆ กับพัฒนาการทางสังคม เช่น การมีส่วนร่วมของสมาชิก ก็เป็นการใช้อำนาจที่มีอยู่เพื่อร่วมกันตัดสินใจและแก้ปัญหาของชุมชน โดยไม่ต้องอาศัยความชอบธรรมจากเจ้าหน้าที่รัฐแต่อย่างใด แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้กรอบประชาธิปไตยของชาติอย่างเคร่งครัด อำนาจส่วนนี้อาจได้จากความได้เปรียบของชุมชนเอง เช่น ชุมชนหนึ่งมีความสามารถในการผลิตมากกว่าชุมชนอื่น ก็อาจถือได้ว่าชุมชนที่มีความสามารถสูงกว่านั้น มีอำนาจทางการผลิตมากกว่าได้ ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นแล้ว รัฐก็จะต้องยอมรับความจริงนี้ด้วย ในส่วนอื่นก็เช่นเดียวกัน หากรัฐได้ลดบทบาทลงแล้ว อำนาจบางส่วนที่รอการแสดงออกก็จะปรากฏออกมา ชุมชนก็จะสามารถแสดงความสามารถเฉพาะตนได้อย่างเต็มที่ ซึ่งอำนาจตรงนี้รวมถึงการตัดสินใจ การแสวงหาทางเลือก การแบ่งปันผลประโยชน์ภายในชุมชนอย่างยุติธรรม ดังนั้น การพัฒนาชนบทก็เป็นทางหนึ่งที่จะเรียกอำนาจของชุมชนให้คืนมาแม้เพียงบางส่วน ยิ่งชนบทใดมีความสามารถสูงในการต่อรองผลประโยชน์ จากภายนอกแล้ว ชุมชนนั้นก็สามารถพัฒนาส่วนต่าง ๆ ของตนให้สอดคล้องกับปัจจัยที่มีอยู่ได้

เมื่อกลับไปพิจารณาชุมชนชนบท จะเห็นว่าชุมชนเองก็มีทรัพยากรอำนาจเป็นของตนเอง ซึ่งทรัพยากรอำนาจต่าง ๆ ในชุมชนเกิดจากการได้เป็นเจ้าของเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะสิ่งที่เรียกว่าภูมิปัญญาของชาวบ้าน ทรัพยากรท้องถิ่น หรือแม้แต่ความรู้สึกร่วมกันทางการเมืองในการรักษาผลประโยชน์ของชุมชน ในขณะที่องค์กรชุมชนที่ได้รับการพัฒนาโดยสมาชิกและจากความช่วยเหลือจากภายนอกยังไม่ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองอย่างแท้จริง อันเนื่องจากการครอบงำของผู้ถือประโยชน์บางคน การใช้อำนาจของชุมชนในการต่อรองหรือเรียกร้องสิ่งที่เป็นธรรมจึงยังต้อง

อาศัยปัจจัยภายนอก อันได้แก่ องค์การเอกชนที่ดูแลในเรื่องราวเฉพาะต่าง ๆ เหล่านั้น ในชุมชนภายใต้โครงการของ ศพช. เองก็ต้องอาศัยเวลาเพื่อให้ชุมชนเกิดความตระหนักต่อสิทธิของตนเอง การพัฒนาทางวัตถุหรือพัฒนาทางสังคมเศรษฐกิจ โดยเพิ่มเติมมิติทางการเมืองเข้าไป ประชาชนอาจไม่ได้รับบางสิ่งที่รัฐพึงมีให้ นั่นคือ สิทธิเสรีภาพ ดังนั้น ในมิติรัฐศาสตร์ จึงต้องศึกษาถึงปรากฏการณ์ลักษณะนี้เพื่อให้เกิดพลวัต ในการมองชุมชนอย่างครอบคลุม

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพึ่งตนเอง เป็นความหวังหนึ่งของนักพัฒนาที่มีมานานแล้ว การพัฒนาใดก็ตามที่มีได้มุ่งหวังให้ชุมชนที่จะเข้าไปพัฒนานั้นสามารถพึ่งตนเองได้ต่อไป ย่อมถือเป็นการพัฒนาที่สูญเสียไป เหมือนกับการเลี้ยงดูทารกที่ไม่มีวันเจริญเติบโต นักวิชาการที่เสนอแนวคิดเรื่องการพัฒนาแบบยั่งยืนจำนวนมาก ที่ให้ความสำคัญต่อความสามารถพึ่งตนเองได้ของชุมชน และเช่นเดียวกันกับนักวิชาการที่มีแนวคิดตามกระแสพัฒนาหลัก โดยเฉพาะการพัฒนาที่สนับสนุนหรือดำเนินงานโดยภาคราชการ ที่ต้องการให้ชนบทสามารถพึ่งตนเองได้เพื่อลดภาระของรัฐบาลลง อย่างไรก็ตาม การพึ่งตนเองในปัจจุบันจำเป็นต้องเน้นที่การพึ่งตนเองอย่างมีขีดจำกัดด้านการใช้ทรัพยากรด้วย ดังเช่น ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ (2539) กล่าวไว้ชัดเจน ใน แบบจำลองชุมชนพึ่งตนเอง ว่า สมาชิกของสังคมจะยึดถือจริยธรรมแห่งชีวิตธรรมชาติ (Bioethics) เป็นหลักการสำคัญที่สุดในการขึ้นำกิจกรรมทั้งปวงของชุมชนจริยธรรมที่พึงชี้ว่ามนุษย์จะต้องเคารพกฎธรรมชาติ ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน มนุษย์จะต้องคำนึงถึงขีดจำกัดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เลย เสรีภาพของสมาชิกในชุมชนจะถูกจำกัดโดยขอบเขตทางนิเวศอย่างเคร่งครัด

กาญจนา แก้วเทพ (2530) ได้แบ่งระดับความหมายของการพึ่งตนเองไว้ 2 ส่วน คือ

1. การให้ความหมายในเชิงปัจเจกบุคคล การพึ่งตนเองหมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและครัวเรือน เพื่อบรรลุการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา
2. การให้ความหมายในลักษณะของกลุ่ม การพึ่งตนเองหมายถึง สังคม (กลุ่ม) ที่มี การจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนเอง (Self

Fulfillment) ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง ด้วยการร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้ การพึ่งตนเองที่แท้จริงต้องกินความรวมถึงว่ากลุ่มนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมาย และมีอิสระในการ ดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายโดยอาศัยความพยายามและกำลังของตน

อคิน รพีพัฒน์ (2537) กล่าวถึงความสำคัญของการพึ่งตนเองของชนบทว่าเป็นเรื่อง ที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนต่างให้ความสนใจ เพราะคาดว่าจะเป็ทางออกของการ พัฒนาชนบทได้ และได้นำความหมายของการพึ่งตนเองจากข้อสรุปการสัมมนาเรื่อง “ทิศทางแผนแม่บทการพัฒนาสังคมเพื่อการพึ่งตนเองกับบทบาทงานพัฒนาภาคเอกชน” ได้สรุปความหมายไว้ว่า หมายถึงความเป็นตัวของตัวเองในทางความคิด ทศนะการมองปัญหาต่าง ๆ การตัดสินใจด้วยตนเอง อันหมายถึงขบวนการทางภูมิปัญญาของชุมชนนั้นเองให้เป็นการสำนึกรู้ ตลอดจนการวิเคราะห์ ถึงสาเหตุวิกฤตการณ์แห่งปัญหาการพัฒนาอันสืบเนื่องมาจากกลยุทธการพัฒนาที่สร้างสภาวะการ พึ่งพาภายนอก มาเป็นการตัดสินใจดำเนินการโดยสถาบันของชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชนทั้งใน ด้านการแก้ปัญหาและในด้านพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน คำว่าพึ่งตนเองน่าจะมีความหมายเป็น เชิงสัมพันธ์คือ เป็นการพึ่งตนเองที่ไม่นำไปสู่การพึ่งพา เป็นการพึ่งพาอาศัยกันอย่างรู้เท่าทันและเป็ การมุ่งสู่ความเป็นไทยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2529)

ในขณะที่ สมพงษ์ พัดปุย (2527) ก็ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคน ในชุมชนแออัดตามธรรมชาติ ซึ่งความสัมพันธ์นั้นเกิดขึ้นเนื่องจากความจำเป็นของอาชีพที่ต้องพึ่งพา กัน ความจำเป็นของการมีปัญหาร่วมกัน เป็นเครือข่ายญาติกัน มีลักษณะร่วมทางประเพณีความ เชื่อและศาสนาเดียวกันเช่นเดียวกับการรวมกลุ่มที่ส่วนใหญ่เกิดโดยธรรมชาติและมักมีลักษณะผล ประโยชน์เฉพาะหน้าเฉพาะส่วน และเช่นเดียวกัน อรทัย อัจฉา (2531) ซึ่งได้ศึกษาถึงตัวแปร สำคัญที่ทำให้การจัดตั้งองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองของชาวชุมชนแออัด (สหกรณ์เคหสถานชุมชนเซ่งกี่) ประสบความสำเร็จ คือศักยภาพและภูมิปัญญาของผู้นำ ความเสียสละความเอาใจใส่ในปัญหาของ ผู้นำ ความมีอิสระในการคิดไตร่ตรองปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน ความต้องการในหลักประกัน ของชาวชุมชน (เห็นประโยชน์ร่วมกัน) และ ความเชื่อมั่นในศักยภาพและภูมิปัญญาของตนเองของ ชุมชน

อุทัย ดุลยเกษม (ใน โอวาท สุธนารักษ์ บรรณานิการ 2529) กล่าวว่า การพึ่งตนเอง เป็นภาวะที่มีลักษณะสัมพัทธ์ (Relative) มิใช่ลักษณะสัมบูรณ์ (Absolute) ซึ่งหมายความว่า ภาวะ การพึ่งตนเองนั้นก็สามารถพึ่งผู้อื่นในเวลาเดียวกันได้เช่นกัน หากแต่เป็นการพึ่งพาที่อยู่ในลักษณะ พึ่งพาอาศัยกัน (Interdependence) และการพึ่งพาอาศัยกันนั้นก็ต้องตั้งอยู่พื้นฐานของการพึ่งตน เองได้ด้วย นอกจากนี้ อุทัย ดุลยเกษม (ใน โอวาท สุธนารักษ์) ได้ให้ความหมายโดยอ้อมว่า หาก ประสงค์จะให้ประชาชนในสังคมอยู่ในลักษณะที่พึ่งตนเองได้มากขึ้น และสังคมโดยรวมมีฐานะ พึ่งพิงสังคมอื่นน้อยลงก็ต้องจัดการศึกษาที่มีลักษณะกระตุ้นให้ประชาชนในสังคมมีการพัฒนาในสิ่ง ต่อไปนี้

1. มีจิตใฝ่รู้
2. มีความสามารถในการเรียนรู้จากกระทำของผู้อื่น และมีความสามารถปฏิเสธ หรือปรับปรุงสิ่งที่เรียนรู้จากผู้อื่นให้เหมาะสมกับความต้องการของตน
3. มีความมั่นใจในสภาพความเป็นอยู่หรือฐานะของตนว่า มีความอิสระ และมีฐานะ เท่าเทียมกับสมาชิกอื่น ๆ ในสังคม

เย็นใจ เลาหวณิช (2529) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองว่า "เป็นเป้าหมายที่คน นั้นเองให้พึ่งตนเองได้ คือ ให้เขามีทัศนะ มีความคิด มีความสามารถ มีจิตสำนึกที่จะสร้างสังคมของ เขาขึ้นมาได้" และท่านก็ได้เสนอแนวทางไว้เป็นหลักการอีก 6 ประการ ดังนี้

1. ช่วยตัวเองให้สุดแรง
2. จงยืนหยัดแข็งให้สุดกำลัง
3. จงร่วมแรงร่วมใจให้เกิดพลัง
4. จงใช้สติอย่างประหยัด
5. ช่วยกันขจัดอบายมุข

6. เราแก้ทุกข์ด้วยเทคโนโลยี

จากการสัมภาษณ์เรื่อง "ทิศทางแผนแม่บทการพัฒนาสังคมเพื่อการพึ่งตนเองกับบทบาทงานพัฒนาภาคเอกชน" จัดโดยโครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2529) ได้สรุปความหมายของการพึ่งตนเองว่า หมายถึงความเป็นตัวของตัวเองในทางความคิด ทักษะการมองปัญหาต่าง ๆ การตัดสินใจด้วยตนเอง อันหมายถึงขบวนการทางภูมิปัญญาของชุมชนนั่นเองให้เป็นการดำเนินรู้ ตลอดจนการวิเคราะห์ถึงสาเหตุวิกฤติการณ์แห่งปัญญาการพัฒนาอันสืบเนื่องมาจากกลยุทธการพัฒนาที่สร้างสภาวะการพึ่งพาภายนอก มาเป็นการตัดสินใจดำเนินการโดยสถาบันของชุมชน คำว่าการพึ่งตนเองน่าจะมีความหมายเป็นเชิงสัมพันธ์ คือ เป็นการพึ่งตนเองที่ไม่นำไปสู่การพึ่งพา เป็นการพึ่งพาอาศัยกันอย่างรู้เท่ากัน และเป็นการมุ่งสู่ความเป็นไทยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

นิพนธ์ คันธเสวี (2526) ก็ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองว่า "การพึ่งตนเองจะต้องยึดหลัก 3 ประการ คือ ขยันอย่างฉลาดปราศจากอบายมุข พึ่งตนเองด้วยศักดิ์ศรี ร่วมมือร่วมใจกันทำงานเห็นความทุกข์ยากของเพื่อนบ้าน คือ ภารกิจที่ต้องช่วยกันแก้ไขซึ่งเป็นสัจธรรมจากพุทธศาสนา

วิวัฒน์ชัย อัดถากร (2530) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองว่า "เป็นความสัมพันธ์เสมอภาค ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ไม่มีการครอบงำกัน ความสัมพันธ์ลักษณะนี้ คือการช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยมีรากฐานแห่งความเสมอภาคและภราดรภาพ ดังนั้น การพึ่งตนเองจึงประกอบด้วยทั้งความเป็นไทย และความเป็นธรรม โดยมุ่งยึดคนเป็นศูนย์กลางแห่งการพัฒนา

เจือจันทร์ จงสถิตอยู่ (2529) ได้สรุปได้ว่า การพึ่งตนเองนั้น "เป็นกระบวนการพัฒนาคนให้มีคุณภาพให้คิดเป็น ทำเป็น ดำรงตนเป็น แก้ปัญหาเป็น และเลี้ยงตนเองได้ทางเศรษฐกิจ ซึ่งคือการมีงานทำนั่นเอง

ระพี สาคริก (2529) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองไว้อีกแบบหนึ่งว่า "หมายถึงการรู้ตนเองได้อย่างถึงแก่นแท้ อันเป็นสิ่งที่รู้ด้วยจิตตนเอง"

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์ (2529) ได้กล่าวว่า "การที่เราจะพึ่งพาอาศัยตนเองเราก็ต้องพึ่งคนอื่นเขาเหมือนกัน เราต้องหาความรู้จากเขา แต่เมื่อเราได้รับความรู้จากเขามาแล้ว เราก็ต้องถ่ายทอดความรู้นั้นมาเป็นของเราให้ได้ แล้วเราก็จะได้พัฒนาความรู้นั้น ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ของเราต่อไป

สนิท ยีรงค์ (2529) ผู้หนึ่งที่ได้วางรูปแบบและการดำเนินในโรงเรียนแบบพึ่งตนเองว่า "การพึ่งตนเองนี้ ต้องหาเลี้ยงตนเองต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอด และเพื่อชีวิตที่ดีขึ้น กิจกรรมต่าง ๆ ที่นักเรียนต้องปฏิบัติในรอบวันเป็นกิจกรรมเรียนทั้งหมด รูปแบบของการจัดการต่าง ๆ ตั้งแต่การอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว การทำนา ทำสวนผัก และเลี้ยงสัตว์ ซึ่งดำเนินการในรูปสหกรณ์ทั้งหมด จัดเป็นการเรียนการสอนทั้งสิ้น นักเรียนจะเรียนรู้เนื้อหาวิชาและเรียนรู้ที่จะใช้เนื้อหาวิชาเพื่อพัฒนาชีวิตพร้อมกันไปด้วย

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2529) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองไว้ว่า "การพึ่งตนเอง" หมายถึง การตัดสินใจด้วยตนเอง มีความเป็นตัวของตัวเองในทางความคิด ความหมายในเชิงอำนาจการตัดสินใจ ถ้าเป็นความหมายในเชิงสัมพัทธ์ คือ พึ่งตนเองในขณะที่พึ่งพาอาศัยผู้อื่นเป็นการพึ่งพาที่นำไปสู่การไม่พึ่งพา คือเป็นการพึ่งพาอาศัยกันอย่างรู้เท่ากัน แนวทางนี้ก็คือ การช่วยเหลือกัน การพึ่งพากันในสิ่งที่เราไม่มี เกื้อกูลกันในสิ่งที่เรามีให้ผู้อื่น การพึ่งพานี้ก็จะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้

อัน นิมมานเหมินท์ (2521) ได้ให้ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมกิจกรรมสหกรณ์สำหรับรัฐและองค์กรภายนอกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องว่า เนื่องจากกิจกรรมสหกรณ์เป็นวิธีดำเนินงานเน้นความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกให้ต้องมามีความสนใจรับผิดชอบและรักษาสถลประโยชน์ร่วมกัน จึงเท่ากับเป็นเรื่องจากเบื้องล่างสู่เบื้องบน ดังนั้น องค์กรรัฐหรือผู้เกี่ยวข้องควรเข้าไปเกี่ยวข้องแต่น้อย การสนับสนุนควรทำในรูปให้เขาได้รับการฝึกอบรมและให้มีโอกาสได้หัดดำเนินการด้วยตนเอง

การพึ่งตนเองเป็นหนทางหนึ่งที่เป็นจากหลาย ๆ ทาง ที่จะทำให้ชุมชนมีศักยภาพที่พอจะรับมือกับอิทธิพลหรือสิ่งรบกวนที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน เพราะการพึ่งตนเอง เป็นเครื่องชี้วัดความก้าวหน้าในการพัฒนาว่าผลของการพัฒนานั้นได้ประสบผลสำเร็จบ้างแล้วแม้จะไม่

ทั้งหมด เมื่อชุมชนได้ใช้แรงใช้ความคิดของตนไปเพื่อการพัฒนาชุมชนของตนแล้ว ความชอบธรรมในการจัดการ การดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนก็ย่อมเป็นสิ่งที่ยอมรับได้และตรงตามความต้องการของชุมชนมากกว่าการรับความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนแต่ขาดความเข้าใจชุมชนอย่างแท้จริง จากแนวคิดข้างต้น พอจะเห็นว่า การพึ่งตนเองนั้นต้องถูกซึมซับเข้าสู่จิตใจของสมาชิกในชุมชนอย่างแท้จริง และสามารถรักษาระดับจิตใจนั้นไว้ตลอดไป อย่างไรก็ดี แม้ว่าการพึ่งตนเองจะเป็นความคาดหวังของนักพัฒนารุ่นใหม่ ว่าจะสามารถสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างแท้จริง แต่อุปสรรคในการก้าวไปถึงสถานะดังกล่าวก็อาจเกิดขึ้น อย่างที่ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2532) ได้กล่าวว่า ปัญหาอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาชนบทก็คือประชาชนเองที่ต้องการพึ่งพาผู้อื่น โดยไม่พยายามค้นหาความสามารถที่มีอยู่ของตนเองออกมา การพัฒนาที่ผ่านมาก็ยังมุ่งเน้นความสามารถของนักพัฒนาภายนอกมากกว่าการให้ชุมชนได้คิดและแก้ปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบอุปถัมภ์ที่ผู้น้อยต้องพึ่งพาผู้ใหญ่ และการที่ประชาชนมีความรู้สึกว่า ชะตากรรมอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติหรือพ่อค้าคนกลางและรัฐบาลที่มีผลต่อการประกอบอาชีพทางการเกษตรนั้นตัวเองไม่ได้เป็นผู้กำหนดแต่ขึ้นอยู่กับบุคคลภายนอกเป็นส่วนใหญ่ สิ่งเหล่านี้ ทำให้ประชาชนต้องพึ่งพาผู้อื่นเสมอมา นอกจากนี้ประชาชนยังเกิดความเคยชินกับการได้รับของแจก ของฟรีจากรัฐบาลหรือเอกชน หรือจากคุณหญิงคุณนายและนักการเมืองที่มุ่งหวังผลประโยชน์เฉพาะหน้า ก็ยิ่งมีส่วนทำให้ประชาชนยังต้องพึ่งพามุคคณภายนอกมากขึ้น

กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530) ได้ทำการศึกษาด้านการส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบทโดยผ่านองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองของประชาชน พบว่าประชาชนที่ยากจนในชนบทมีศักยภาพที่จะช่วยเหลือตนเองได้ แต่ศักยภาพดังกล่าวถูกปิดกั้นมิให้แสดงออกมานี้เนื่องจากเงื่อนไขภายใน ดังนั้นกระบวนการทำงานขององค์กรพัฒนาต่าง ๆ จะต้องมุ่งเน้นปลดปล่อยแนวคิดเก่า ๆ พร้อมนำเสนอแนวคิดใหม่ที่สัมพันธ์กับหลักการพึ่งตนเองเพื่อเปลี่ยนแปลงภาพพจน์การมองตนเองและภาพพจน์ที่มีต่อคนจนด้วยกันเองและปลดปล่อยเงื่อนไข วิธีการปฏิบัติและสถาบันแบบเก่าให้หมดไป สร้างสรรสิ่งใหม่ทดแทน ในการศึกษานี้ได้ให้ข้อเสนอแนะสำหรับการส่งเสริม สนับสนุนองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองว่าควรมีการจัดหาแหล่งทรัพยากรที่พึ่งพาอาศัยกัน ส่วนใหญ่จะอยู่ในชุมชนและแหล่งทรัพยากรที่มีลักษณะเอาเปรียบส่วนใหญจะอยู่นอกชุม

ชน การช่วยเหลือต้องเน้นลักษณะแรกเพื่อให้ทดแทนลักษณะที่สอง และควรกระตุ้นให้มีการก่อตั้ง/พัฒนาองค์กรประชาชนให้มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น ให้มีความเข้มแข็งโดยอาจตั้งกลุ่มย่อยที่สนองความต้องการเฉพาะด้านของสมาชิก หรือให้กลุ่มทำโครงการแทรกด้วยตัวเองเข้าไปในโครงการสร้างกิจกรรมของชุมชนที่มีอยู่แล้ว เพื่อมิให้เกิดการแปลกแยกตัวเองไปจากชุมชน

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทผู้นำตามธรรมชาติ ในการเปลี่ยนแปลงของชุมชนนั้น พินิจ ลาภอนานนท์ (2529) ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทเพื่อแยกแยะแนวทางและทิศทางการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ และเพื่อเสนอแนะวิธีการที่จะชักนำพระสงฆ์ให้เข้ามาสู่กรอบของหลักการพึ่งตนเองให้เกิดประโยชน์แก่ชาวชนบทให้มากที่สุด โดยการศึกษากิจกรรมการพัฒนาของพระสงฆ์เน้นที่บทบาทการดำเนินกิจกรรมสังคมพัฒนาในชุมชนต่าง ๆ ในภาคอีสาน ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น บทบาทผู้ส่งเสริมพัฒนา บทบาทผู้นำการพัฒนา บทบาทผู้ประสานงาน และบทบาทเป็นที่พึ่งพิงสนับสนุนการพัฒนาในหมู่บ้าน

กำธร ธิลลาด (2535) ได้ศึกษาเรื่องการเป็นผู้นำในชนบท ศึกษากรณีตำบลก่ออำเภอลี้ จังหวัดลำพูน เพื่อที่จะหาปัจจัยในการพึ่งตนเองของชุมชน โดยทำการศึกษาผู้นำในช่วงบ้านป่าจำนวน 3 คน ผู้นำที่เป็นทางการ 4 คน และผู้ที่ไม่เป็นทางการจำนวน 3 คน ผลการวิจัยพบว่ากระบวนการขัดเกลาทางสังคมและการถ่ายทอดทางสังคมมีส่วนสำคัญในการพึ่งตนเอง เช่น ในการสร้างอำนาจของบุคคลเพื่อมาเป็นผู้ นำ เกิดจากอำนาจที่มีเครือข่ายในชุมชนที่ถือเป็นสถานภาพที่ติดตัวมา (Ascribed Status) และเกิดจากอำนาจในการมีข้อมูลและการมีเครือข่ายความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นทั้งในและนอกชุมชน สำหรับการศึกษาศึกษาและประสบการณ์ของผู้ นำ ก็เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สามารถขัดเกลากบุคคลขึ้นมาเป็นผู้ นำ ได้ โดยครอบครัวจะเป็นสถาบันทางสังคมที่มีส่วนที่จะทำให้นบุคคล ได้รับการอบรมที่สามารถถ่ายทอดลักษณะ เพื่อสืบทอดความรู้และความชำนาญในการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับอาชีพของครอบครัว และยังสามารถ่ายทอดอุดมการณ์หรือทัศนคติในการพัฒนาความคิดความเชื่อในความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคม ทัศนคติของครอบครัวเกี่ยวกับการศึกษา ครอบครัวที่มีโอกาสได้ติดต่อกับบุคคลภายนอกสามารถเจรจาต่อรองที่ไม่เสียเปรียบผู้อื่น จะต้องเป็นผู้ที่รอบรู้ข้อมูล ซึ่งมักจะเป็นครอบครัวของผู้ นำ มาก่อน โดยสามารถจะฝึกฝนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและสังคมผ่านระบบการศึกษาของชุมชน

เกรียงศักดิ์ ปัทมเรชา (2531) ได้วิจัยและพบว่าปัญหาอุปสรรคสำคัญในการดำเนินกิจกรรมสหกรณ์การเกษตรคือ สมาชิกมีความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการสหกรณ์ในระดับต่ำ เขาได้เสนอว่ากระบวนการส่งเสริมควรให้ความสำคัญกับการให้การศึกษาแก่สมาชิกให้มาก โดยเพิ่มเนื้อหาทางวิชาการในการประชุมกลุ่ม หรือเพิ่มจำนวนครั้งในการประชุมกลุ่ม รวมทั้งให้มีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนตัวแทนในการเข้าไปร่วมประชุมใหญ่เพื่อให้สมาชิกคนอื่น ๆ ได้มีประสบการณ์โดยตรงจากการเข้าร่วมประชุมใหญ่

ภูมิธรรม เวชยชัย (อ้างใน ธีรพล สุวรรณรุ่งเรือง, 2537) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทองค์กรอาสาสมัครเอกชนในการสร้างสถาบันการเกษตรกรเพื่อการพัฒนา ศึกษาจากกรณีการสร้างธนาคารข้าวขององค์กรอนุเคราะห์เด็กเปรียบเทียบกับการสร้างธนาคารของกรมการพัฒนาชุมชน" โดยมุ่งความสนใจที่จะศึกษาถึงบทบาทขององค์กรอาสาสมัครเอกชน กับการสร้างสถาบันเกษตรกรในชุมชน และพยายามศึกษาให้เห็นว่ากลุ่มหรือสถาบันเกษตรกรที่เกิดขึ้น โดยการสนับสนุนขององค์กรอาสาสมัครเอกชน สามารถแสดงบทบาทเป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) และมีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้

มงคล ด้านธานินท์ และคณะ (2533) ได้ศึกษาศักยภาพผู้นำและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาปัจจัยที่ทำให้ผู้นำมีบทบาทการเป็นผู้นำและเพื่อประเมินศักยภาพความสามารถของผู้นำ รวมทั้งเพื่อประเมินศักยภาพเครือข่ายผู้นำในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประชากรที่ศึกษา ได้แก่ พระ 2 รูป ผู้นำที่เป็นครู 2 คน ผู้นำที่เป็นชาวบ้าน 2 คน และผู้นำที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐระดับตำบล 2 คน คือ เกษตรตำบลและพัฒนากกร ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ทำให้ผู้นำได้มีโอกาสแสดงความเป็นผู้นำ มีทั้งปัจจัยภายในชุมชน เช่น วิกฤติการณ์ในชุมชน และปัญหาความขัดแย้งในชุมชน ส่วนปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ นโยบายของรัฐบาล การสนับสนุนจากองค์กรเอกชนและกระแสการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ภายนอกชุมชน รวมถึงปัจจัยทางด้านครอบครัวและบุคลิกภาพของผู้นำเอง

สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (อ้างใน ธีรพล สุวรรณรุ่งเรือง, 2537) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การดำรงอยู่ของชุมชน กระบวนการต่อสู้และการพัฒนา : การศึกษากลุ่ม

พัฒนาเขตจอมทอง" เพื่อศึกษาองค์ประกอบและเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม และศึกษาบทบาทขององค์กรภายในชุมชนในการสร้างสรรค์งานพัฒนาต่อชุมชนจำนวน 10 หมู่บ้านในเขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) และการใช้แนวทางการวิเคราะห์แบบโครงสร้างประวัติศาสตร์ (Structural Historical Approach) วิเคราะห์ข้อมูลโดยอาศัยทฤษฎีการทำงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ซึ่งผลการศึกษาพอสรุปได้ว่า ปัญหาการดำรงอยู่ของชุมชนในอนาคตมีความเกี่ยวข้องกับความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนอย่างมาก จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มพัฒนาเขตจอมทอง ได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพหลายประการของชุมชนในการพึ่งตนเองด้านต่าง ๆ คือ การพึ่งตนเองด้านทรัพยากรวัตถุ การพึ่งตนเองด้านความคิด การพึ่งตนเองด้านทรัพยากรบุคคล

โอวาท สุนธนาธิกร (2531) ได้ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการไร่นาสวนผสมโรงเรียนสาธิตวิทยา อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทสองด้านของผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน คือ ด้านการสร้างจิตสำนึกเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนและด้านการจัดองค์กรประชาชน โดยวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน และศึกษาผลกระทบบทบาทผู้นำการเปลี่ยนแปลง ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในการทำไร่นาสวนผสม โดยวิธีการรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชน โรงเรียน โครงการไร่นาสวนผสม และภูมิหลังของผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงจำนวน 10 คน ซึ่งแยกเป็นครูจำนวน 3 คน และชาวบ้านจำนวน 7 คน พบว่าสมาชิกในกลุ่มผู้นำการเปลี่ยนแปลงส่วนมากเกิดและเติบโตที่ชุมชนตาคลี จังหวัดลพบุรี นอกนั้นเกิดในจังหวัดเดียวกันแต่ต่างอำเภอ และอยู่ในชุมชนตาคลีมาเป็นเวลานาน รวมทั้งได้ซื้อที่ดินในชุมชนเป็นของตนเอง โดยตั้งใจว่าจะตั้งถิ่นฐานในชุมชนต่อไป ลักษณะเช่นนี้เป็นปัจจัยทำให้ผู้นำการเปลี่ยนแปลง และคนในชุมชนไม่รู้สึกแปลกแยกกระห่างกัน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เข้าใจปัญหาและความเปลี่ยนแปลงชุมชน สมาชิกในกลุ่มผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้รับแรงผลักดันในการพัฒนาเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ และแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล

โอวาท สุนธนาธิกร (2531) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาการพึ่งตนเองของชุมชน โดยวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน พบว่า ผู้นำเป็นกล

ไกที่สำคัญที่มีบทบาทในการใช้กลไก วิธีการก่อให้เกิดการรวมกลุ่มแล้วกิจกรรมกลุ่มกระทบต่อชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชุมชน เช่น ระบบเพื่อน ระบบเครือข่าย เป็นต้น ส่วนวิธีการใช้ผู้นำ เช่น การสร้างความตระหนัก การสร้างจิตสำนึกในการแก้ปัญหา และเกิดการรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนา

สมนึก ธีระผะลิกะ ได้สรุปผลการวิจัยเรื่องมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทกับการพัฒนาทางการเกษตรในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทที่มีพระธรรมดิลกเป็นผู้นำได้เน้นที่การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเอง ซึ่งผู้นำได้รับการยอมรับจากสังคมสามารถนำแนวคิดการพัฒนาไปเผยแพร่ได้อย่างกว้างขวาง โดยมีการจัดตั้งกลุ่มสมาชิกเป็นจำนวนมากในเขตภาคเหนือ และจากการวิจัยของมูลนิธิฯ เองก็พบว่าผู้รับการฝึกอบรมไปแล้วสามารถนำแนวคิดต่าง ๆ ไปช่วยพัฒนาชุมชนของตนได้อย่างประจักษ์ รวมทั้งความมีชื่อเสียงของผู้นำที่เป็นจุดสนใจจากเจ้าของทุนจากแหล่งต่าง ที่ให้การสนับสนุนช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องตลอดมา เช่น องค์การยูนิเซฟ (UNICEF) , มูลนิธิเอเชีย (Asia Foundation) , มูลนิธิ ขนบปิงสำหรับโลก (Bread for the World) , มูลนิธิฟรีดริชเนามัน (Friedrich Naumann Stiftung) หรือมูลนิธินายห้างโรงปูน เป็นต้น ส่วนหลักการดำเนินงานของมูลนิธิฯ มีจุดมุ่งหมาย 4 ประการ คือ การส่งเสริมกสิกรรม การมุ่งสอนวิทยา การดำรงศาสนา และการพัฒนาท้องถิ่น อันเป็นหัวใจของการดำเนินงาน ศพช. (สมนึก ธีระผะลิกะ, 2538)

จากวรรณกรรมข้างต้น จะเห็นว่าผู้ที่ศึกษาพยายามชี้ให้เห็นถึงพลังความสามารถที่ซ่อนเร้นอยู่ในชุมชน พลังดังกล่าวเป็นพลังที่ทำให้ชุมชนสามารถมีศักยภาพพอที่จะพึ่งตนเองได้หากได้รับการชี้แนะอย่างถูกวิธีและเหมาะสม นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังพยายามสร้างความเข้าใจกับสังคม โดยเฉพาะสังคมชนบทให้เข้าใจถึงรากฐานที่แท้จริงของการดำรงชีพร่วมกันอย่างพอมือพอกิน ซึ่งเป็นแนวความคิดร่วมกันของการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง